עתיקות 56, התשס״ז

שרידים מהתקופות הרומית והביזנטית בחורבת חצץ, אשקלון

פרחיה נחשוני

בעקבות תוכנית לבניית שכונת מגורים חדשה בחורבת חצץ (ח׳רבת ח׳צאץ), ממזרח לשכונת שמשון באשקלון (נ״צ רי״ח 1588/6179, רי״י 1088/1179; איור 1), נערכה במקום חפירת הצלה.[1] האתר נמצא בין שכונת שמשון לגבעת הפרחים, בשוליים המערביים של מרזבה נרחבת בין שני רכסי כורכר. המרזבה מכוסה אדמת סחף פורייה, והיא מוצפת בחלקה בעתות הגשמים.

שרידי הכפר הערבי ח׳צאץ, שהם חלק משרידי החורבה, נמצאים ברובם מדרום־מערב לשטח החפירה. בימי המנדט הבריטי נהגו תושבי כפרי הסביבה, בעיקר תושבי נעלייא הסמוכה, לשדוד מהאתר אבני בנייה; במהלך שוד האבנים נפגעו גם קברים עתיקים. בשנים 1925 ו־1926 נערכה במקום חפירת הצלה מטעם מחלקת העתיקות של ממשלת המנדט הבריטי בראשות מאחולי נעים (הרשאה מס׳ W-5/1926-1), שבה נחשף חדר קבורה מהתקופה הרומית המאוחרת, ובו ארונות קבורה מעופרת (ארכיון רשות העתיקות, תיק מנדטורי Kh. Khisâs; איור 2). בראשית שנות החמישים של המאה הכ׳ עמדה במקום מעברה, שלצורך הקמתה יושר השטח ונחפרו בו בורות ספיגה ותעלות צנרת, שפגעו בשרידים העתיקים.

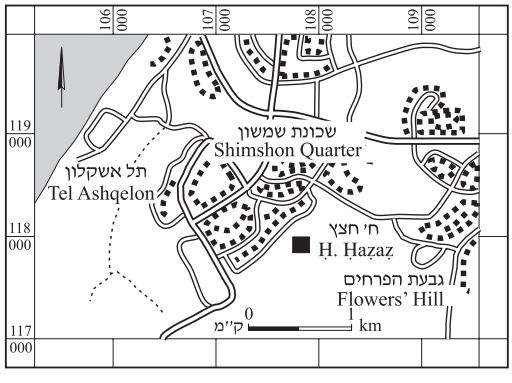

איור 1. מפת איתור.

איור 2. הקבר שנחשף במקום בשנות השלושים של המאה הכ׳, ובו שלושה ארונות עופרת.

בחפירה המתוארת כאן נבדק בחלקו שטח של 70 × 105 מ׳, אשר חולק במהלך החפירה לשני שטחי משנה: השטח המערבי והדרומי־מערבי הוא שטח A, והשטח שממזרח — שטח B (תוכנית 1). הממצא בשני השטחים היה מהתקופות הרומית והביזנטית. לתקופה הרומית שייכים קבורות של תינוקות בקנקנים, רובם בחלק הצפוני של השטח, מפלס אשפה ומטבעות אחדים, ולתקופה הביזנטית —

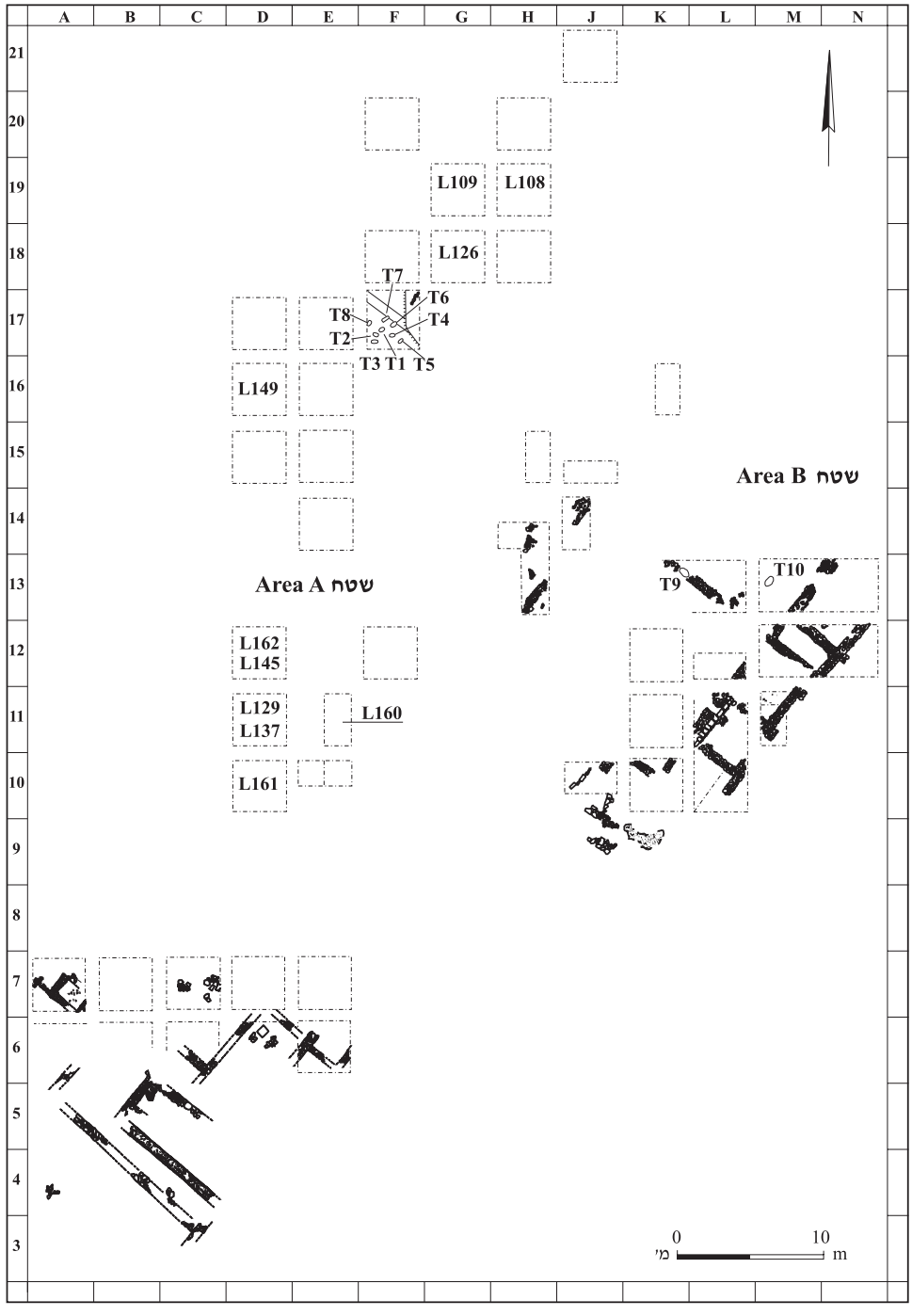

תוכנית 1. שטחי החפירה.

שרידים בנויים, אשפה שכיסתה חלק מהחדרים ובור אשפה החפור לתוך השרידים (L444); השרידים מהתקופה הביזנטית יצאו מכלל שימוש לפני סוף התקופה. קערה ומטבע מהתקופה האסלאמית הקדומה, שנתגלו שלא בהקשר סטרטיגרפי, מעידים על פעילות מצומצמת בתקופה זו באתר.

התקופה הרומית (שטחים A ו־B)

קבורות בקנקנים. שמונה קבורות של תינוקות בקנקנים מהמאה הד׳ לסה״נ נמצאו בשטח A (תוכנית 1): אחת (T5) בלוקוס 125 (לקנקן ר׳ איור 1:13), שלוש בלוקוס 144 (T2, T3 [איור 3], T4), וארבע בלוקוס 164 (T1 [בקנקן שבאיור 1:12; איור 4], T6, T7 [הקנקן זהה לזה שבאיור 1:12, ולא אויר], T8). קנקני הקבורה הונחו בתוך שוחות קטנות אשר נחפרו בחול. כל הקבורות, למעט זו שבלוקוס 125, היו בקנקנים מקומיים, ללא מנחות, פרט לפך בישול (איור 2:13) שנלווה לקבורה T1 שבלוקוס 164, ולשני כלי זכוכית (איור 1:17, 2) שהיו בשוחה של קבר T7. בקנקנים התגלה רק רסק עצמות, למעט קנקן אחד (T3; איור 3) שבו השתמרו עצמות כיפת גולגולת ושברי עצמות גף עליון של תינוק שגילו פחות משנה.

בשטח B נמצאו עוד שתי קבורות של תינוקות בקנקנים מהתקופה הרומית (המאות הא׳–הג׳ לסה״נ; T9 [L434]: איורים 5; 2:12; T10 [L457]: איור 6), שהונחו בשוחות בחול. T9 נטמן תחת יסודותיו של קיר 51, אשר יש לשייכו ככל הנראה למבנה מהתקופה הביזנטית (תוכנית 3). בשני הקנקנים שרדו עצמות תינוק: בקבורה T9 נמצאו עצמות כיפת גולגולת ושברי עצמות ארוכות של תינוק שגילו פחות משנה; ובקבורה T10 נתגלו שרידי עצמות גולגולת של עולל שזה עתה נולד (לדיון בנושא הערכת גיל הנקברים, ר׳ Kosa 1989).

איור 3. קבורה בקנקן T3 (L144), מבט על.

איור 5. קנקן קבורה T9 (L434), מבט לצפון.

איור 4. קנקן קבורה T1 (L164), מבט לצפון.

איור 6. קנקן קבורה T10 (L457), מבט לצפון־מערב.

איור 7. תעלת שוד (L169) וקנקני קבורה T1 (משמאל), T6 (מימין למטה) ו־T7 (מימין למעלה), מבט לצפון.

שרידים אחרים. בשטח A, תחת שתי קבורות של תינוקות בקנקנים (L164 [T6, T7]) מהתקופה הרומית המאוחרת, נתגלה תוואי של קיר שכל אבניו נשדדו עוד בתקופה קדומה (L169; איור 7); תאריכו של הקיר לא הוברר, אך הוא שייך כנראה לשלב קדום בתקופה הרומית.

בשטח B הופרע מפלס אשפה (L483/L508)[2] מהתקופה הרומית כאשר נחפרו יסודות של קיר (W65; ר׳ תוכנית 3), השייך למבנה הביזנטי. במפלס האשפה נמצאו קערות מטיפוס Eastern Sigilata A (איור 11:1–3) וקנקן (איור 11:4), המתארכים את המכלול למאות הא׳–הב׳ לסה״נ.

רוב המטבעות מהתקופה הרומית נמצאו במילויים (L420, L480, L497; ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 3, 5–7). מטבע אחד נמצא בפני השטח, מעל למפלס האשפה מהתקופה הרומית (L473) (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 2), ואחד (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 4) במפלס חצר שעליה מפולות (L161; להלן). מיעוט המטבעות תואם את אופיו הכולל של הממצא מן התקופה — קברים וממצא נייד, ללא כל שריד בנוי.

התקופה הביזנטית

שטח A

חלקו הצפוני והמרכזי של השטח (תוכנית 1) הופרע עם בניית המעברה; במקום נמצאו שרידים מקוטעים מהתקופה הביזנטית — מפולות של אבני בנייה, שברי טיח ורעפים (L108, L109, L126, L160, L161, L162) — שהונחו על שכבה חולית בריבועים הצפוניים של השטח. כן נמצאו שרידים של מתקן מטויח ומרוצף פסיפס (L145; איור 8), שטיבו לא הוברר בריבועים המרכזיים שלו. מדרום למתקן נתגלתה מפולת דלה של אבני כורכר קטנות ושברי טיח קטנים (L161) — אולי תוצאה של שוד אבני בנייה. זמנה של המפולת לא הובהר, אך נמצאו בה מטבעות מן המאות הב׳ והד׳ לסה״נ (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 4, 13) וקערה מן התקופה האסלאמית הקדומה שלא בהקשרים סטרטיגרפיים או כרונולוגיים.

קטעי מבנים וחצרות מהתקופה הביזנטית התגלו רק בדרום שטח A (להלן; תוכניות 1, 2) ובשטח B. מצב השתמרותם הרע של השרידים הבנויים וקרבתם לפני השטח לא איפשרו לשחזר את תוכניתם המלאה. הקירות (0.6 מ׳ עובי), שנבנו אבני כורכר ואבני שדה לא מסותתות, השתמרו בכמה מקומות לגובה 0.2–0.5 מ׳, והם שייכים כנראה למבנה אחד. כל הקירות בנויים בציר דרום־מזרח–צפון־מערב. על הרצפות, אשר אך מעטות מהן הובחנו (L184, L208; להלן), התגלו שברי כלי חרס וזכוכית וכן מטבעות מהתקופה הביזנטית.

חדר קטן (L184) — היחיד שכל קירותיו השתמרו — נחשף בריבוע המערבי של השטח (A7); קירותיו הם 13–15 ו־23. לא ברור אם הפתח היה קבוע בקיר 15 או בקיר 13. רצפת החדר (L184) עשויה טיח מעורב בשברי צדפים. על הרצפה נמצאו

איור 8. שרידי מתקן 145 ורצפת הפסיפס שבשטח A, מבט לדרום.

שברי כלי חרס, ובכללם אמפורה (איור 15:4), וכן ידית מגולפת מעצם (איור 17:7) ושברי כלי זכוכית (איור 17:3–5). ממזרח לחדר 184 נחשפו שרידי ריצוף דלים (L208), ללא קירות, וייתכן שהיתה זו חצר. על רצפה 208 נמצאו נר סנדל (איור 15:6) ומטבע (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 31).

במפולות (L178) שמדרום־מזרח לחדר 184 ומדרום לשטח המרוצף 208, נתגלו מטבעות ביזנטיים וביזנטו־ערביים (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 20, 35, 36). מתחת למפולות נחשפו קירות 18 ו־27, השייכים אולי לחדר במבנה שהיו לו לפחות עוד ארבעה חדרים או מרחבים: 212, 215, 209 ו־213. חדר 215 תחום בקירות 18, 39 ו־38; הקיר הסוגר, הדרומי־מערבי לא השתמר. החדר רוצף בשברים של לוחות מאבני גיר ושיש

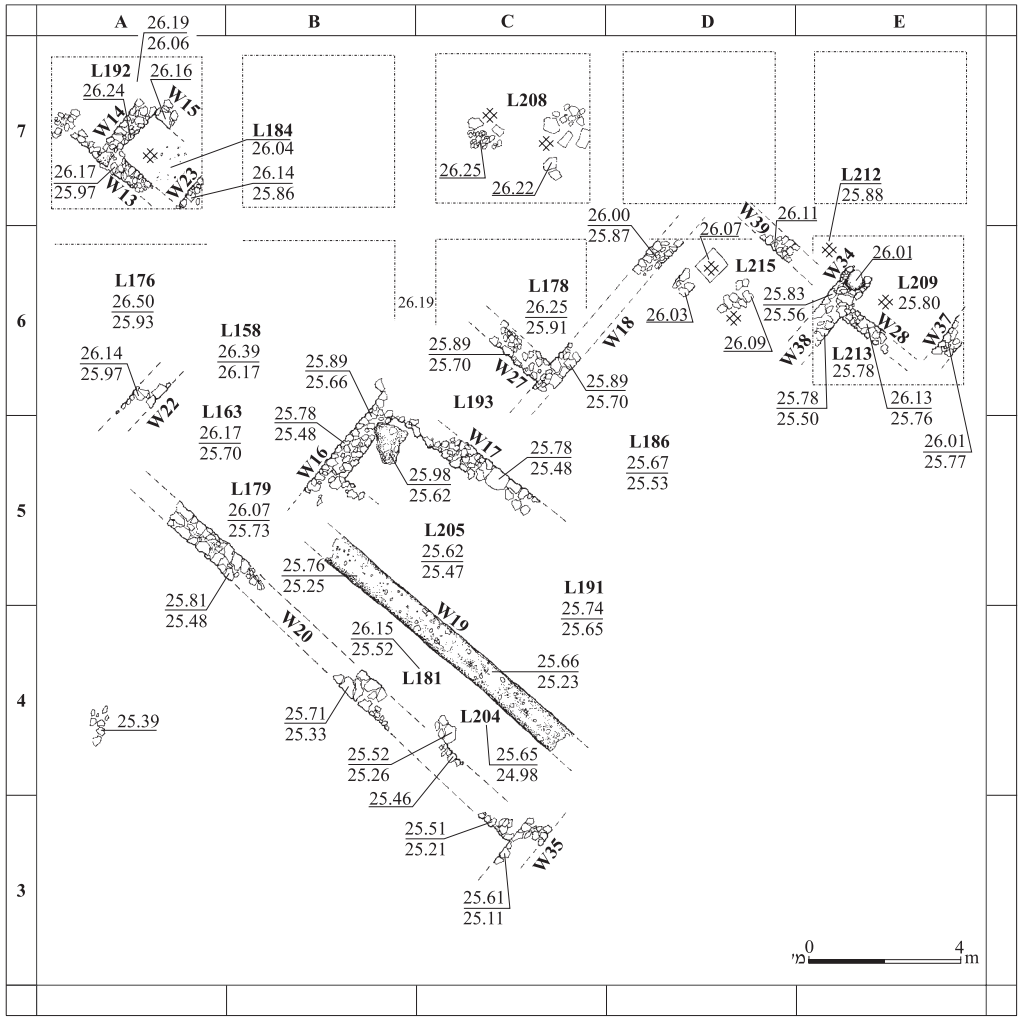

תוכנית 2. חלקו הדרומי של שטח A.

בשימוש משני, מהם שרדו אחדים באתרם. בחדר נתגלו שברי כלי חרס, ובהם קנקן עזה (איור 3:15) וקערה מטיפוס LRC (איור 3:14) ושני מטבעות שלא ניתן היה לזהותם. חדר 209 (איור 9) תחום בקטעי קירות 34, 28 ו־37 ומרוצף בדומה לחדר 215. מחדר 213 השתמרו שני קטעי קירות בלבד (W28, W38) וממרחב 212 — קירות 39 ו־34 וקטעי ריצוף דלים.

מדרום לקבוצת חדרים זו נחשף מרחב מוארך (L205), התחום בקירות 16, 17 ו־19 השייכים למבנה חצר רחב ידיים. קיר 19 שונה משני הקירות האחרים: על נדבכי היסוד נוצק הקיר מחומר מליטה אפור עם אבנים קטנות. במרחב המוארך התגלתה רצפה(?) (L191), ועליה מטבע (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 29) מימי יוסטינוס. ייעודו של המרחב לא הוברר.

מדרום לקיר 19 ובמקביל לו נחשפו קטעים של קיר ארוך (W20), היוצר פינה עם קיר 35 ואולי גם עם קיר 22 (L181, L204).

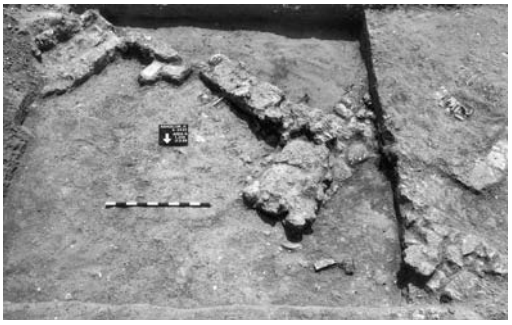

איור 9. לוקוס 209 שבשטח A, מבט לדרום־מערב.

שטח B

שרידי הבנייה ברורים יותר בשטח זה, ובהם חמישה חדרים סדורים בטור, השייכים למבנה חצר רחב ידיים. חדר 450 (5 × 5 מ׳; תוכניות 1, 3; איור 10), שקדם לשאר החדרים במבנה, שונה מהם בשל העובדה שלאורך הקיר המערבי (W54) נבנה ספסל (0.5 מ׳ רוחב) מאבני כורכר מסותתות. מחדר 430, שמדרום לו, השתמר רק מסד הקירות (W52, W53, W61), אף על פי שמקיר 53 התוחם גם את חדר 450 שרדו רק נדבכים אחדים. תוואי הקיר התוחם (W59) של חדר 453 (L447, L449; 5 × 6 מ׳ מידות חיצוניות), שמצפון לחדר 450 וצמוד לו, סוטה ב־0.4 מ׳ צפונה מתוואי קירות 53 ו־64; נראה שהקטע המוסט של קיר 59 הוא מסד. חדר 475 צר ומוארך (1.7 × 4.0 מ׳) ומחדר 473 השתמרו רק שלושה קירות (W65, W62, W64). ממערב למבנה (L401, L409, L415, L456, L487) ומדרום־מערב לו (L420) נמצאו שרידים דלים של קירות, אשר שייכים כנראה גם הם למבנה.

קשה לקבוע את תאריכו של המבנה משום שלא הובחנו רצפות כלל. השכבה שקדמה למבנה הכילה

איור 10. חדר 450 בשטח B, מבט למערב.

תוכנית 3. שטח B.

ממצא מן התקופה הרומית (L456, L457, L472, L488; איור 11:6–8) ומטבע מהמאה הד׳ לסה״נ (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 16). במילויים שבאזור המבנה (L415, L420, L446, L479, L487; ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 11, 12, 25, 30, 35) נמצאו חמישה מטבעות מן התקופה הביזנטית. אל תוך שרידי המבנה נחפר בור פסולת, שהכיל ממצא מהתקופה הביזנטית (L444, L460, L474, L477, L480; איורים 11:14; 7:15)[3]. מכאן שסבירה ההנחה שהמבנה הוקם בתקופה הביזנטית, ולקראת סופה הוא יצא מכלל שימוש.

מתחת לחדר 450, בתוך שכבת חול (L488), נמצא שלד שלם של חמור (להלן).

הממצא

פרחיה נחשוני ומיקי עין־גדי

כלי החרס מהתקופות הרומית הקדומה והמאוחרת

מפלס האשפה (L483, L508; איור 11:1–4).— הקערות שנתגלו הן מטיפוס Eastern Sigilata A (איור 11:1–3) ותאריכן לפי הייז (Hayes 1985) מסוף המאה הא׳ עד אמצע המאה הב׳ לסה״נ (לקערה מס׳ 1, ר׳ Hayes 1985: Table VII:14; לקערה מס׳ 2, ר׳ Hayes 1985: Table V:12; ולקערה מס׳ 3, ר׳ Hayes 1985: Table VII:4). הקנקן הגלילי (איור 11:4), שנמצא אף הוא במפלס זה, שייך ל־Form 1 של מג׳רק

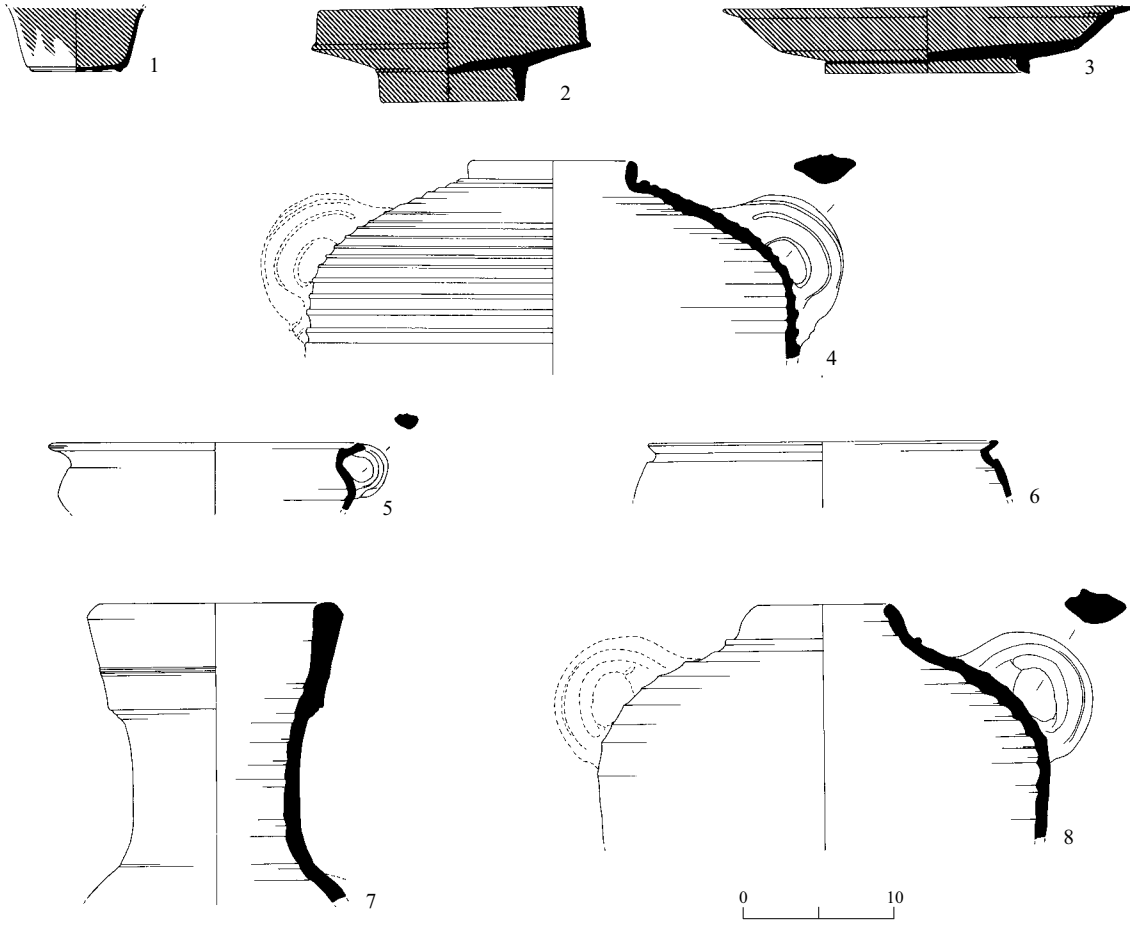

איור 11. כלי החרס מהתקופה הרומית הקדומה ממפלס האשפה (מס׳ 1–4) ומהמילויים (מס׳ 5–8).

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור
1	קערה ETS	2289/13	508	טין מפולם היטב, חרס חום־כתום בהיר
2	קערה ETS	2289/12	508	טין מפולם, חרס חום־כתום בהיר
3	קערה ETS	2255/1	483	טין מפולם, חרס חום־כתום בהיר
4	קנקן	2289/14	508	חרס חום, גריסים זעירים לבנים
5	קדרת בישול	2206/5	475	חרס חום, גריסים זעירים לבנים ושחורים
6	סיר בישול	2165/1	457	חרס חום, גריסים זעירים שחורים ולבנים
7	אמפורה	2162/6	456	חרס חום־אדמדם, גריסים זעירים לבנים ואפורים
8	קנקן	2214/3	472	חרס חום כהה, גריסים לבנים

(Majcherek 1995: Pl. 4:2), ומתוארך למאות הא׳–הג׳ לסה״נ.

הקבורות בקנקנים.— הקנקנים של קבורות T1 (איורים 4 ;12:1), T2, T3, T5–T8 זהים ל־Form 2 של מג׳רק (Majcherek 1995: Fig 5:1), שתוארך מהמאה הד׳ עד אמצע המאה הה׳ לסה״נ, ואילו שתי הקבורות משטח B היו בתוך קנקנים גליליים (איור 12:2, השני זהה ולא אויר), Form 1 של מג׳רק (Majcherek 1995: Pl. 4:1b), שתוארך למאות הא׳–הג׳ לסה״נ.

לצד הקנקן בקבורה T1 נמצא פך בישול (איור 13:2), שלא נמצאה לו מקבילה מדויקת, אך

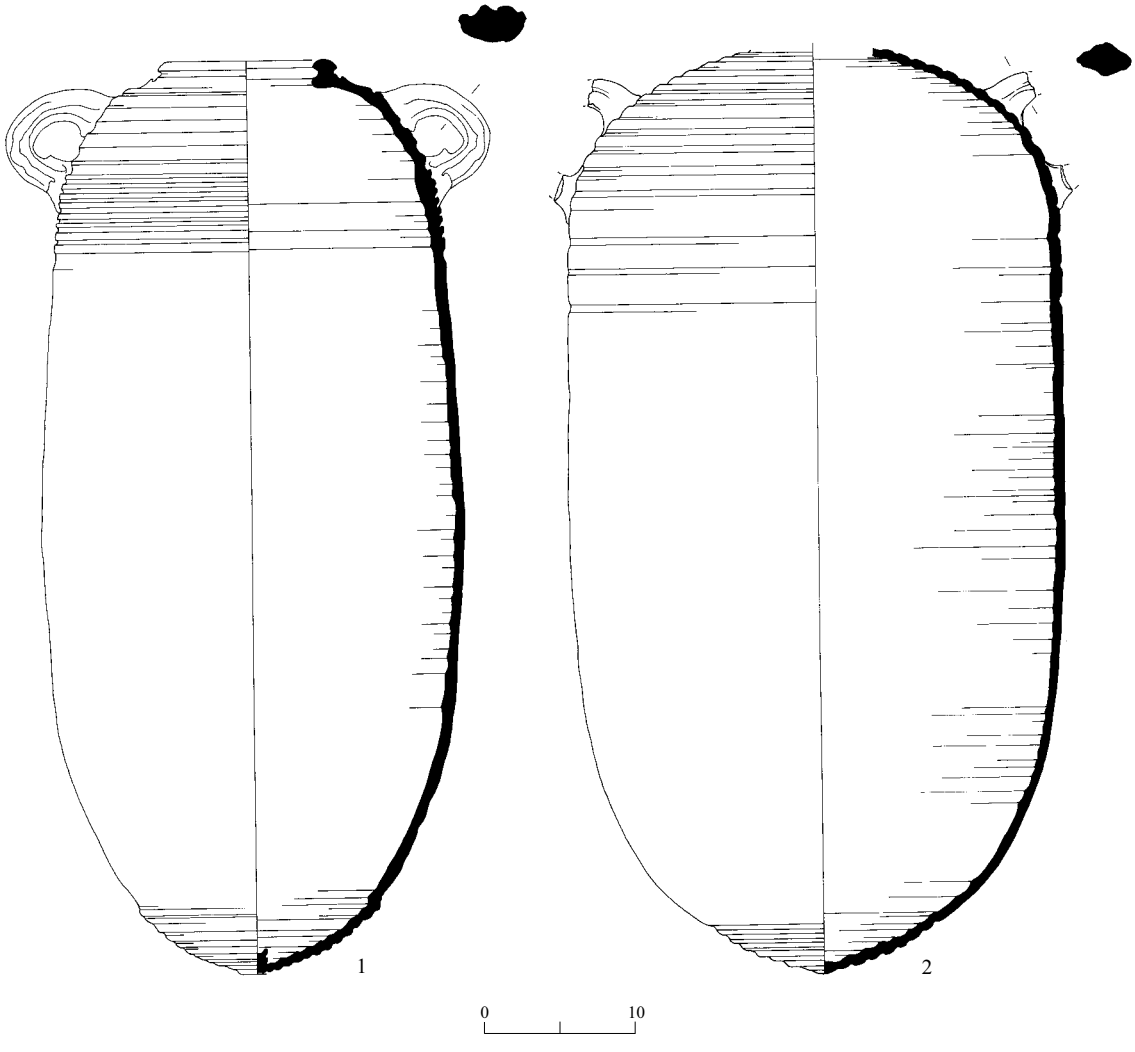

איור 12. קנקני קבורה מהתקופה הרומית המאוחרת.

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור
1	קנקן	1148/1	164	חרס חום, גריסים שחורים ולבנים זעירים
2	קנקן	2098/1	434	חרס חום, גריסים לבנים

מיתארו הכללי קרוב לטיפוס B1 של קלדרון (Calderon 2000: Pl. III:45) והוא מהתקופה הרומית הקדומה.

הקנקן של קבורה T5 מיובא (איור 1:13), כנראה מצפון אפריקה, ותאריכו מסוף המאה הב׳ עד המאה הד׳ לסה״נ (Oleson 1994: Fig. 3:A13).

מילויים.— בשכבת החול שבה נטמנו קנקני הקבורה הרומיים נמצאו כלי חרס מעטים (רובם לא אויר) מתקופות הברונזה התיכונה (ידית קנקן) והברזל (קנקן וקערה) ומהתקופה הפרסית (בסיס קנקן וידיות סל).

מהתקופה הרומית הקדומה נמצאו נוסף על קנקני הקבורה כלי בישול (איורים 5:11, 6), אמפורה (איור 7:11) וקנקן גלילי (איור 8:11). קדרת הבישול מס׳ 5 היא מהמאה הא׳ או הב׳ לסה״נ, מטיפוס A1 של קלדרון (Calderon 2000:95, Pl. III:46, 47, ושם תיאור והקבלות). סיר בישול מס׳ 6 הוא מטיפוס 5

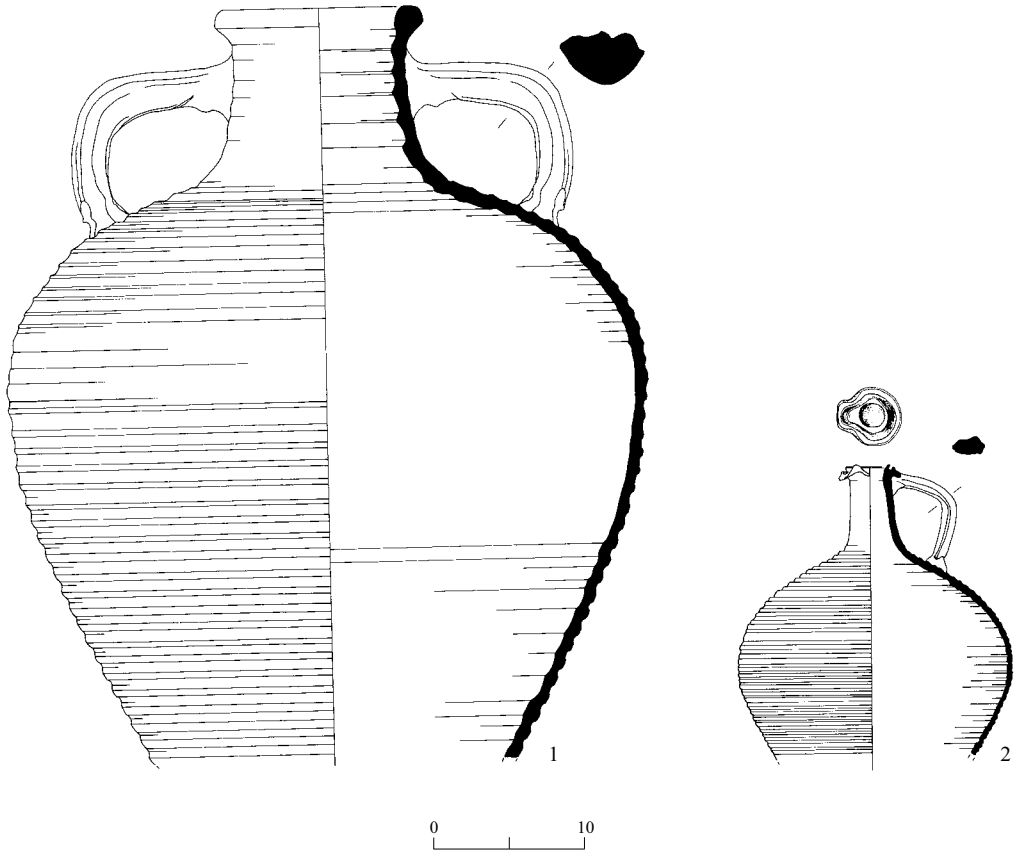

איור 13. קנקן קבורה (1) ופך (2) מהתקופה הרומית המאוחרת.

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור
1	אמפורה צפון אפריקאית	1078/7	125	חרס בהיר, גריסים זעירים אפורים
2	פך בישול	1148/2	164	חרס חום־אדום

של קלדרון מסוף המאה הא׳ או ראשית המאה הב׳ לסה״נ (ר׳ דיון אצל Calderon 2000:95, Pl. II:41). את האמפורה יש לשייך מבחינת צורנית לקבוצה 15 של פיקוק ווילאמס (Peacock and Williams 1986: Fig. 48), המציינים כי מוצאה מפרובינקיה באטיקה שבספרד, והיא נפוצה מאמצע המאה הא׳ לפסה״נ עד המאה הא׳ לסה״נ, בעיקר במערב הים התיכון; ראוי לציין שהאמפורה מאשקלון עשויה מחרס חום־כתום ומוצאה לא הוברר. אמפורה דומה נמצאה בקולומבריום בזיקים (Zissu and Rokach 1999: Fig. 4:9). הקנקן הגלילי שבאיור 11:8 דומה ל־Form 1 של מג׳רק (Majcherek 1995: Pl. 4:1a) שזמנו המאות הא׳–הג׳ לסה״נ.

כלי החרס מהתקופה הביזנטית

קערות (איור 14:1–7). — קערה מס׳ 1 היא מטיפוס Fine Byzantine Ware, Form 1D (Magness 1993:169, No. 1). על חלקה העליון של דופן הקערה נחרתה לפני צריפת הכלי כתובת ביוונית, שממנה שרדו שתי מילים:[4] המילה הראשונה היא שם פרטי והשנייה — [ΙΓΟΥΜ[ΕΝΟΣ, כתב פונטי של ἡγοῦγυενος (אב מנזר). השם הפרטי כתוב בקיצור, דהיינו ללא סימת היוּחֲסָה, אך אולי מדובר בגניטיב של פלוני ההֶגומנוס, דהיינו שייך או נועד להֶגומנוס זה. השם יכול להיות [ΣΙ]ΛΑΝ(ου) או [ΣΑΛΑ]ΜΑΝ(ου) כי האות הראשונה יכולה להיות Λ או M שבורה.

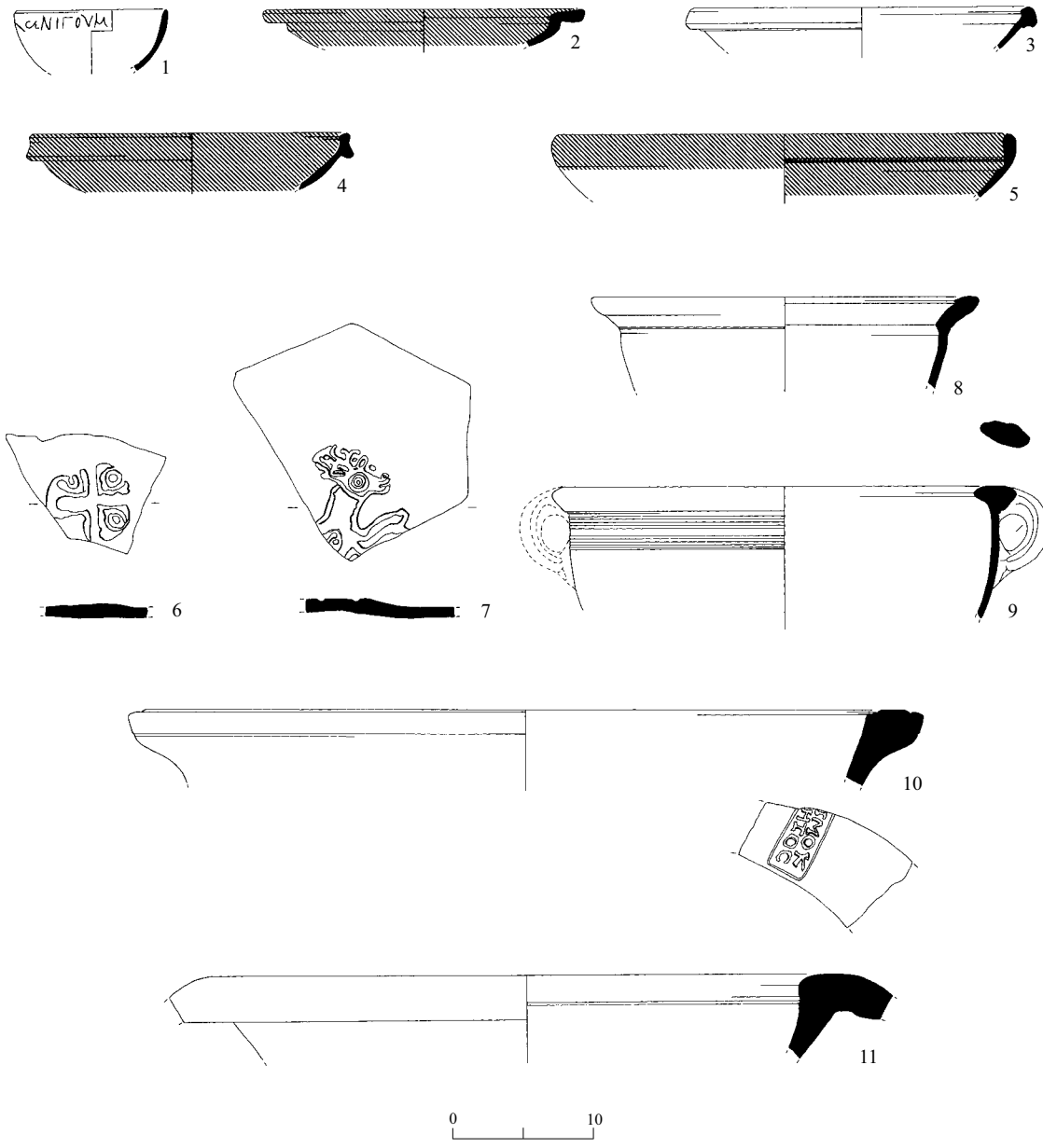

איור 14. קדרות וקערות מן התקופה הביזנטית.

סוף המילה ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ חסר עקב שבירת הכלי.

קערה מס׳ 2 מטיפוס Egyptian Red Slip C (Myśliwiec 1987:109–110, No. 1219), קרובה בצורתה לטיפוס African Red Slip. קערות אלו תוארכו למאה הד׳ או לתחילת המאה הה׳ לסה״נ, אם כי קערה זו היא כנראה מאוחרת יותר, לפי המכלול שבו היא נמצאה (L163; למשל הכלים באיור 14:7, 11).

כמה טיפוסי משנה של קערות מטיפוס Late Roman C נמצאו בחפירה: מס׳ 3 מסוף המאה הו׳ ותחילת המאה הז׳ לסה״נ (Hayes 1972: Form 10, Fig. 71:1), מס׳ 4 מהמאה הו׳ לסה״נ (Hayes 1972: Form 3 F, Fig. 69:19) ומס׳ 5, שלה שפה

איור 14

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור
1	קערה FBW	1054/19	126	טין מפולם היטב, חרס חום־אדמדם, חיפוי עצמי בהיר מבחוץ, סימני אובניים מבפנים
2	קערה ERS	1158/5	163	חרס כתום־חום בהיר, גריסים זעירים
3	קערה LRC	1286/8	215	טין מפולם היטב, חרס חום־אדמדם, גריסים לבנים זעירים
4	קערה LRC	1222/6	191	טין חום־כתום מפולם, חיפוי אדום על הגוף ובהיר יותר על השפה
5	קערה LRC	1232/1	186	חרס חום־אדמדם בהיר, גריסים לבנים קטנים ומיקה
6	קערה LRC	1054/20	126	טין מפולם היטב, חרס חום־כתום, חיפוי עצמי כתום
7	קערה LRC	1154/22	163	טין חום־אדמדם מפולם, חיפוי אדום בהיר
8	קדרה	1221/11	186	חרס חום־אדמדם, גריסים לבנים
9	קדרה	1221/12	186	חרס חום, גריסים לבנים ושחורים
10	קדרה מורטריום	2125/22	444	חרס חום כהה, גריסים אפורים ולבנים בינוניים וגדולים, חיפוי חום כהה בפנים ועל השפה
11	קדרה	1154/13	163	חרס חום, גריסים רבים לבנים ואפורים

איור 15

מס׳	הכלי	מס׳ רישום	לוקוס	תיאור
1	קדרת בישול	1222/5	191	חרס חום כהה
2	פך בישול	1225/2	192	חרס חום־אדום
3	קנקן עזה	1286/1	215	חרס חום, גריסים אפורים בינוניים
4	אמפורה יאסי־אדה	1216/1	184	חרס חום בהיר, גריסים לבנים ואפורים בינוניים
5	אמפורה יאסי־אדה	1206/4	193	חרס חום־אדמדם, גריסים לבנים ושחורים
6	נר סנדל	1262/1	208	חרס חום, גריסים לבנים בינוניים
7	נר	2230/1	480	חרס חום־אדום, גריסים לבנים בינוניים

מעובה, פשוטה, מתחילת הרבע השלישי של המאה הה׳ לסה״נ (Hayes 1972: Form 1:4, Fig. 65).

שתי קערות עם עיטור בדפוס נתגלו בחפירה: מס׳ 6, המעוטרת בצלב, מסוף המאה הה׳ או תחילת המאה הו׳ לסה״נ (Hayes 1972: Group III, Fig. 78:1), ומס׳ 7, הנושאת עיטור של בעל חיים מקרין, מאמצע המאה הו׳ לסה״נ (Hayes 1972: Fig. 76:b).

קדרות ומורטוריום (איור 14:8–11).— שתי הקדרות אופייניות לאזור אשקלון והדרום (נחשוני תש״ס: איורים 4:8–10, 12; 5:8, 9). קדרה מס׳ 10, שיוצרה מחרס חום־אדום עם גריסים אפורים ומיקה, אינה מקומית; מוצאה אולי מדרום טורקיה (Williams 1989: Fig. 45, Nos. 471, 474). בבור אשפה מהתקופה הביזנטית (L444) נמצאה גם קערת מורטריום (איור 14:11) מהמאות הג׳–הד׳ לסה״נ (Oleson 1994: Fig. 9:K29).

כלי בישול (איור 15:1, 2).— קדרת בישול מס׳ 1 שייכת ל־Form 1 של מגנס (Magness 1993: 212, No.12), ופך בישול מס׳ 2 שלו שפה צבוטה, אופייני לתקופה הביזנטית (Fritz and Kempinski 1983: Pl. 195:15, 16).

קנקנים (איור 15:3–5).— נמצאו קנקנים רבים מטיפוס קנקני עזה (איור 15:3), שזמנם במאות הו׳–הז׳ לסה״נ (Majcherek 1995:169, Form 4).

כן נמצאו אמפורות מטיפוס יאסי־אדה (איור 15:4, 5; ר׳ Caldron 2000: 132–133, ושם דיון לגבי מוצאם), האופייניות למאות הו׳–הז׳ לסה״נ (הקבלה למס׳ 4, ר׳ Van Alfen 1996:193, Fig. 1; למס׳ 5, ר׳ Rosenthal-Heginbottom 1988: Pl. 3:127).

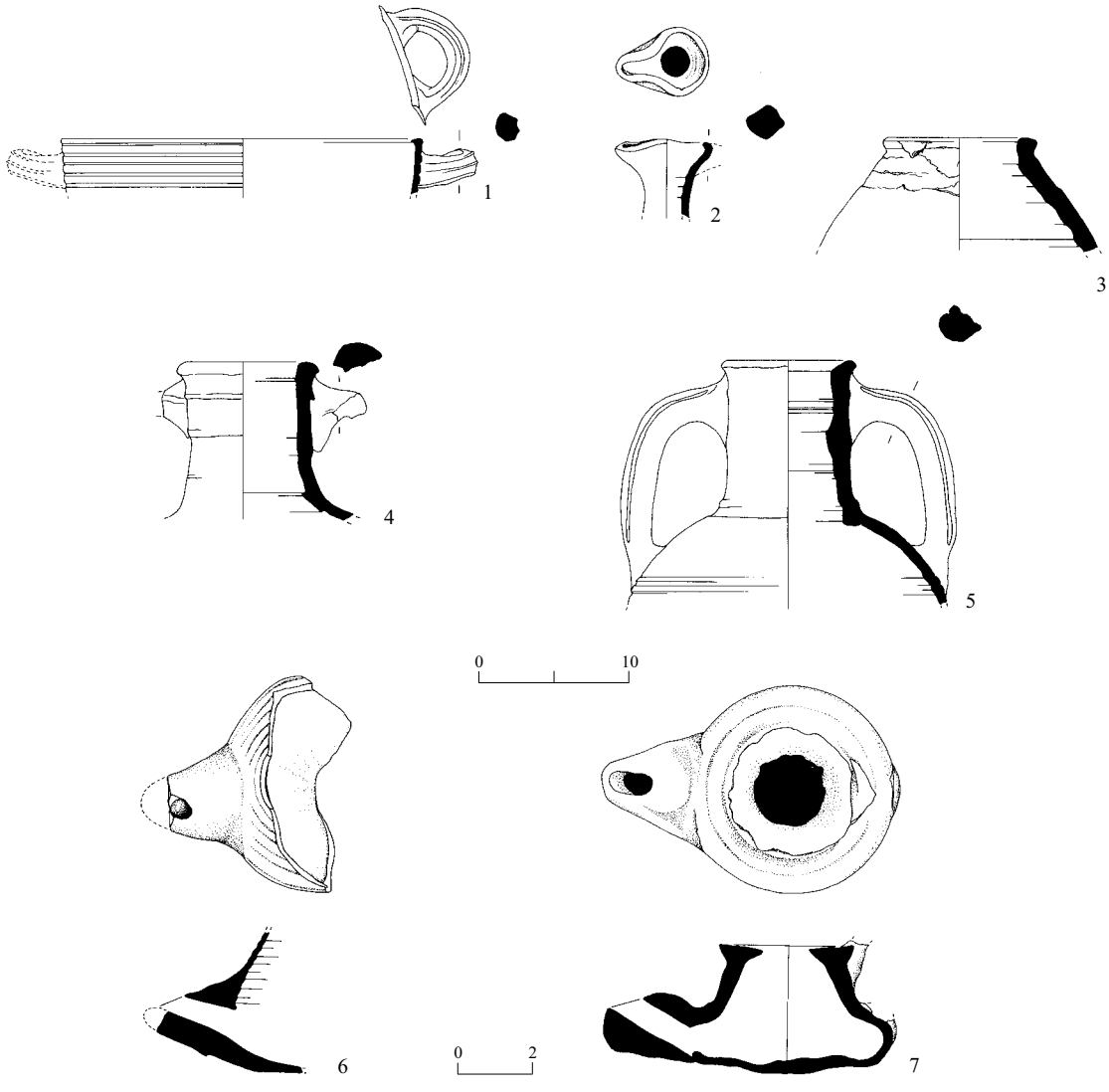

איור 15. כלי חרס מן התקופה הביזנטית.

נרות (איור 15:6, 7).— נמצאו כמה נרות מטיפוס סנדל. לנר מס׳ 6 יש דופן דקה, זרבובית קצרה וצילוע עדין. דומים לו נמצאו בכנסייה במגן (Feig 1985: Fig. 3:4). נר מס׳ 7 הוא וריאנט של נרות הסנדל: דופנו עבה, הזרבובית בולטת, השפה שפת מדף ועל גופו צילוע רחב ורדוד. נרות דומים נמצאו במנזר מהתקופה הביזנטית בח׳רבת ג׳ממה (Gophna and Feig 1993: Fig. 15:12).

כלי חרס מהתקופה האסלאמית הקדומה

הקערה המזוגגת (מס׳ רישום 1127) שבאיור 16 נמצאה בתוך המפולות מהתקופה הביזנטית (L161),

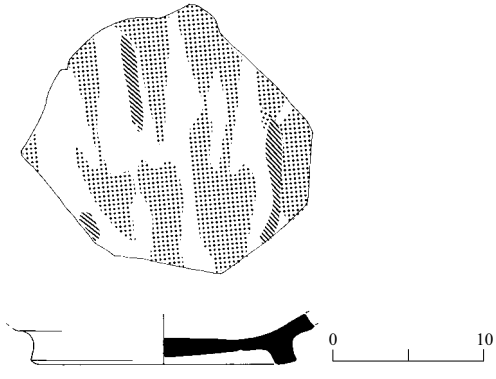

איור 16. הקערה מהתקופה האסלאמית הקדומה.

שבה נמצאו גם מטבעות מס׳ 4 ו־13 מהמאות הג׳ והד׳ לסה״נ (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה); זו כנראה חדירה מאוחרת. הקערה, העשויה מחרס ורוד בהיר עם גריסים לבנים, מזוגגת מבחוץ בזיגוג צהבהב שעליו פסים לא־רגולריים בצבעים ירוק וחום. היא מטיפוס 6 לפי טרמינולוגיית אבישר (Polychrom and Splashed and Mottled Ware; Avissar 1996:78–81, Fig. XIII.6:1–6),[5] וזמנה בתקופה האסלאמית הקדומה.

כלי הזכוכית מהתקופה הרומית המאוחרת

בקבורה T7 מהתקופה הרומית נמצאו שני כלי זכוכית: בקבוק עם עיטור פלסטי (איור 17:1) מהתקופה הרומית המאוחרת (Weinberg and Goldstein 1988: Fig. 4-32:272), הממשיך להופיע גם במכלולי התקופה הביזנטית (Peleg and Reich 1992: Fig. 18:14), ובסיס בקבוק (איור 17:2) מהמאה הג׳ לסה״נ (Crowfoot 1957: Fig. 94:13).

כלי זכוכית מהתקופה הביזנטית

בשטח A, על רצפת חדר 184, נמצאו שברי כלי זכוכית, האופייניים לתקופה הביזנטית: שני בקבוקים (איור 17:3, 4) וגביע (איור 17:5), ובשכבת המילוי מהתקופה הביזנטית (L186) — גביע (איור 17:6). מקבילות לבקבוקים מס׳ 3 ו־4 נמצאו ברחובות שבנגב (למס׳ 3, ר׳ Patrich 1988: Pl. XIV:35; למס׳ 4, ר׳ Peleg and Reich 1992: Fig. 18:6); למס׳ 5 — בקיסריה (Peleg and Reich 1992: Fig. 18:9–10), ולמס׳ 6 — בראס אבו מערוף (Gorin-Rosen 1999: Fig. 1:18).

ידית עצם

על רצפת חדר 184 נמצאה ידית מגולפת מעצם (איור 17:7).

עצמות בעלי חיים

דליה הקר־אוריון

משתי השכבות מהתקופות הרומית המאוחרת והביזנטית זוהו 485 עצמות בעלי חיים (כולל שברים). בתקופה הרומית היו העזים/כבשים המקור העיקרי לבשר ולמוצרי משנה (55.56% מהמכלול; איור 18). עצמות פרה, עוף, כלב, גמל וארנבת הם רק 2.78% (לכל אחד), ואילו עצמות חמורים — 30.56% מהמכלול. מן החמורים — בהמת המשא העיקרית בתקופה זו — נמצאו שלד שלם וחלקים של פרט נוסף שנטמנו בחול (L488; איור 19). גילם של שני פרטי החמור הוא מעל שמונה שנים, ונראה שמדובר בקבורה של חמורים ששימשו לנשיאת משאות ולעבודה.

גם בתקופה הביזנטית היו כבשים/עזים הענף העיקרי להפקת בשר ומוצרים משניים (44.17%), אם כי לפרות היה מקום חשוב בתעשיית הבשר ומוצריו (29.17%). מקור נוסף לתצרוכת הבשר שימשו החזירים (4.17%) והעוף (2.5%). החיות שניצודו (ארנבת, צבי) הן חלק זניח בכלכלה (איור 20). מבין בהמות המשא רבים הם שרידי החמורים (11.67% מכלל המכלול), וכן נמצאו מעט שרידים

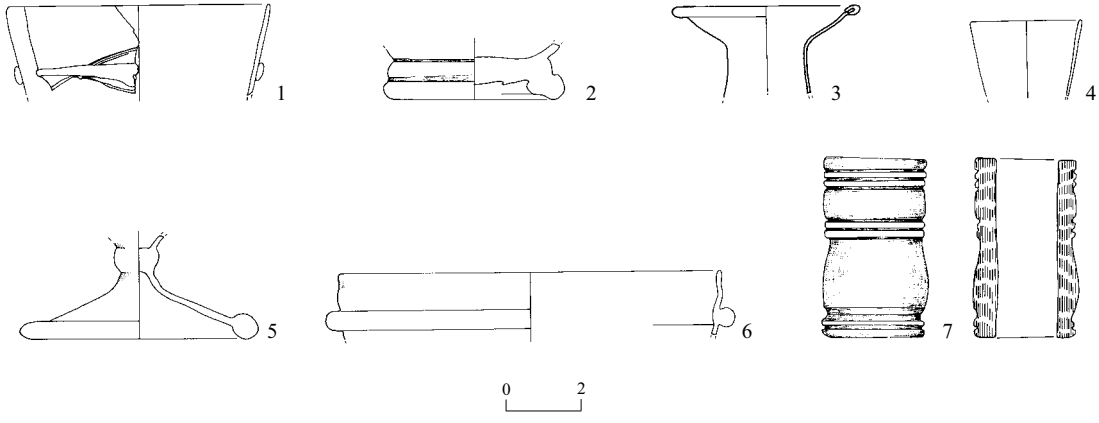

איור 17. כלי זכוכית (1–6) ופריט מעצם (7) מהתקופות הרומית והביזנטית.

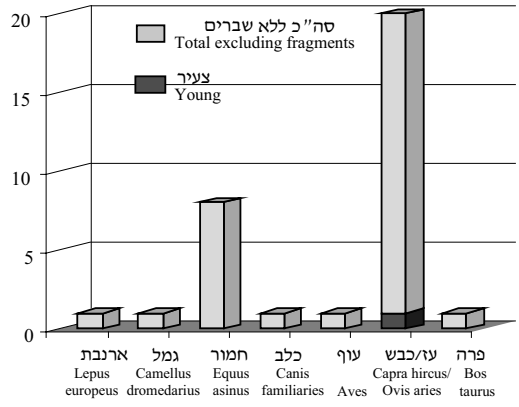

איור 18. תרשים התפלגות עצמות בעלי החיים מהשכבה הרומית.

איור 19. קבורת החמורים בשטח B (L488).

של גמלים (5%) וסוסים (0.8%). באזור יש מגוון עופות, מתוכם התגלו בחפירה רק מעטים.

בשתי התקופות, הרומית והביזנטית, יש מעט שרידים של פרטים צעירים בין מעלי הגירה, עדות לכך שהם שימשו בעיקר להפקת מוצרים משניים (Silver 1970). חלוקה דומה של בעלי חיים נמצאה גם באתרים אחרים באזור (ר׳ למשל נחליאלי, ישראל ובן־מיכאל תשנ״ז:74–75; Hakker-Orion 1993).

סיכום ומסקנות

השרידים שהתגלו באתר שייכים לשתי תקופות עיקריות: הרומית והביזנטית. בתקופה האסלאמית הקדומה היתה באתר פעילות מצומצמת, ללא בנייה. מן התקופה הרומית הקדומה התגלה מפלס של אשפה ובתוכו כלי חרס. לתקופה הרומית המאוחרת מיוחסים קברי תינוקות שטרם מלאו להם שנה בקנקנים — רובם היו מרוכזים באזור אחד; באזור זה לא נתגלו קברי פרטים בוגרים. קבר ובו פרטים בוגרים נמצא, כאמור, בחפירת אגף העתיקות המנדטורי (לעיל).

מיקומו של היישוב שלו ניתן לקשור את הקבורות במקום אינו ידוע. היישוב המרכזי באזור בתקופה הרומית היה בתל אשקלון, כ־1.5 ק״מ מצפון־מערב לחורבת חצץ. שרידים של יישובים נוספים מן התקופה הרומית נמצאו בשכונות שמצפון לתל אשקלון וממזרח לו: בחממה, שמצפון לשכונת

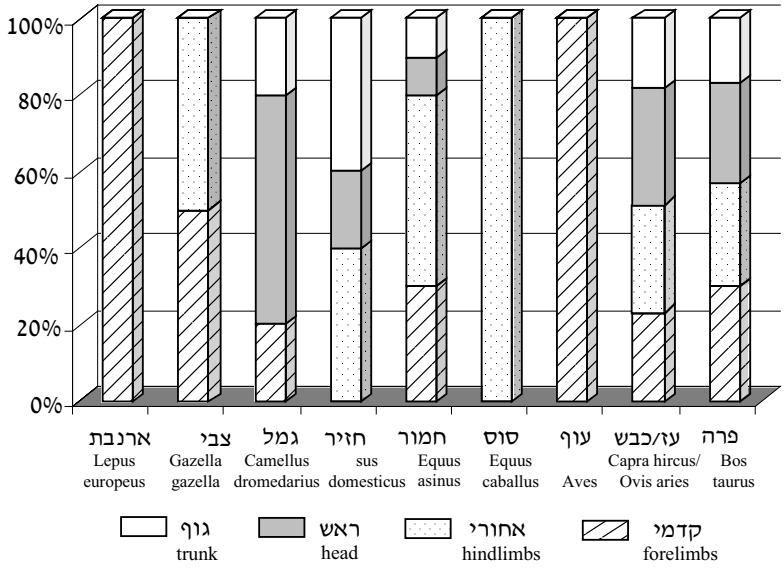

איור 20. תרשים התפלגות עצמות בעלי חיים מהתקופה הביזנטית.

מגדל, התגלו שרידי מבנים ומתקנים (פביאן, נחשוני ועין־גדי תשנ״ד), והוא מרוחק כ־4 ק״מ מחורבת חצץ; ברחוב אלי כהן שבשכונת מגדל, המרוחקת כ־2 ק״מ מחורבת חצץ, התגלה קבר מקומר עם עיטורי פרסקו (קוגן־זהבי תשנ״ט); בשכונת אפרידר, המרוחקת כ־3 ק״מ מחורבת חצץ, התגלו סרקופגים מפוארים משיש (סטייגר 1992:108); ב׳חוף הדייגים׳, שמצפון לתל אשקלון, כ־2 ק״מ מחורבת חצץ, נמצא קבר בנוי (וורגה תשנ״ט); ובעורף המרינה של אשקלון, הנמצאת כ־3 ק״מ מחורבת חצץ, נחפרו וילה רומית (ישראלי תשנ״ז) וקבר מקומר עם עיטורי פרסקו (Ory 1939). פיזור השרידים מן התקופה הרומית בסביבות אשקלון מעיד על כך שכבר בתקופה זו, כמו בתקופה הביזנטית, התקיימו בעורף של אשקלון, כפרירים או חוות, אשר עסקו בחקלאות ובעיבוד תוצרת חקלאית. הקבורות מחורבת חצץ ומיעוט כלי החרס (איורים 11–13) והמטבעות (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 2–7) מעידים שבקרבת מקום יש שרידים של יישוב מהתקופה הרומית שטרם נתגלה.

מן התקופה הביזנטית התגלו שרידים של לפחות שני מבנים, שניתן להגדירם מבני חצר: האחד בשטח A והשני בשטח B. היישוב הביזנטי התקיים כאן למן המחצית השנייה של המאה הד׳ עד אמצע המאה הז׳ לסה״נ, כפי שמעידים כלי החרס וכלי הזכוכית (איורים 14–17) ו־30 המטבעות שזוהו: עשרה מהמחצית השנייה של המאה הד׳ (ר׳ סוקולוב וביכובסקי, כרך זה: מס׳ 8–17); שניים מהמאה הה׳ לסה״נ (מס׳ 18, 19); 14 מהמאה הו׳ לסה״נ (מס׳ 20–29) ושניים מן המאה הז׳ לסה״נ (מס׳ 34, 35). המטבע הביזנטו־ערבי, מס׳ 36, שייך לסוף התקופה.

נראה שהיה זה רובע מגורים, שהוקם סמוך לשטחי העיבוד בעמק שממזרח לאתר. בקצהו הדרומי של עמק זה, כ־700 מ׳ מדרום־מזרח לחורבת חצץ, בח׳רבת א־רסם (נ״צ רי״ח 15897/61710, רי״י 10897/11710), נמצאו שרידי כנסייה (ואולי גם שרידי מנזר); לא מן הנמנע ששרידים אלה שטרם נחפרו קשורים למבנים המתוארים במאמר זה (ור׳ לעיל, הקערה עם הכתובת ביוונית, איור 14:1).

הערות

[1] החפירה (הרשאה מס׳ A-2423) נערכה בחודשים ינואר–מרס 1996 מטעם רשות העתיקות ובמימון משרד השיכון. עזרו צבי וולך וישי שוסטר (ניהול שטחים), חיים לביא (מנהלה), ישראל וטקין ופבל גרטובסקי (מדידות ותוכניות), יוגב לביא (צילומי שטח), סוניה איטקיס (בדיקות גיאופיזיות) ויוסי נגר (אנתרופולוגיה), שולה לביא (רפאות), יוכי קסבי (ציור הממצא) ואלה אלטמרק (ניקוי מטבעות). מיקי עין גדי עיבדה את כלי החרס והזכוכית, דליה הקר־אוריון — את עצמות בעלי החיים, והלנה סוקולוב וגבריאלה ביכובסקי — את המטבעות.

[2] לוקוס 508 אוחד לאחר חפירתו עם לוקוס 483.

[3] לוקוסים 460, 477, 474 ו־444 הם חלק מאותו בור, שאוחדו בתום החפירה.

[4] תודתי ללאה די סגני על קריאת הכתובת.

[5] תודתי למרים אבישר על הזיהוי.

הפניות

וורגה ד׳ תשנ״ט. חוף הדייגים. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 109:200–202.

ישראלי ש׳ תשנ״ז. אשקלון, אפרידר (ב). **חדשות ארכיאולוגיות** קז:120–123.

נחליאלי ד׳, ישראל י׳ ובן־מיכאל י׳ תשנ״ז. אתר נחל לענה. **עתיקות** 30:*67–*78.

נחשוני פ׳ תש״ס. אתר מהתקופה הביזנטית מצפון לשכונת מגדל, אשקלון. **עתיקות** 38:*99–*111.

סוקולוב ה׳ וביכובסקי ג׳, כרך זה. מטבעות מהחפירה בחורבת חצץ, אשקלון.

סטייגר ל״א 1992. אשקלון. בתוך א׳ שטרן וא׳ לוינסון־גלבוע, עורכים. **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל** 1. ירושלים. עמ׳ 98–108.

פביאן פ׳, נחשוני פ׳ ועין גדי מ׳ תשנ״ד. אשקלון, חמאמה. **חדשות ארכיאולוגיות** קא־קב:95–96.

קוגן־זהבי א׳ תשנ״ט. קבר מעוטר מן התקופה הרומית במגדל אשקלון. **עתיקות** 37:181–209.

Avissar M. 1996. The Medieval Pottery. In A. Ben-Tor, M. Avissar and Y. Portugali. *Yoqne'am* I: *The Late Periods* (Qedem Reports 3). Jerusalem. Pp. 75–172.

Calderon R. 2000. Roman and Byzantine Pottery. In Y. Hirschfeld. *Ramat HaNadiv Excavations: Final Report of the 1984–1998 Seasons*. Jerusalem. Pp. 91–165.

Crowfoot G.M. 1957. The Glass. In J.W. Crowfoot, G.M. Crowfoot and K.M. Kenyon. *Samaria-Sebaste* III: *The Objects from Samaria.* London. Pp. 403–422.

Feig N. 1985. Pottery, Glass and Coins from Magen. *BASOR* 285:33–40.

Fritz V. and Kempinski A. 1983. *Ergebnisse der Ausgrabungen auf der Hirbet El-Mašoš 1972–1975*. Wiesbaden.

Gophna R. and Feig N. 1993. A Byzantine Monastery at Kh. Jemameh. *'Atiqot* 22:98–108.

Gorin-Rosen Y. 1999. Glass Vessels from Ras Abu Ma'aruf (Pisgat Ze'ev East A). *'Atiqot* 38: 205–214.

Hakker-Orion D. 1993. Faunal Remains from Sites along the Frankincence and Myrrh Route. In H. Buitenhuis and A.T. Clason eds. *Archaeozoology of the Near East*. Leiden. Pp. 77–87.

Hayes J.W. 1972. *Late Roman Pottery*. London.

Hayes J.W. 1985. Siggilate Orientali. *Enciclopedia Dell'art Antica Classica e Orientale* 2. Rome. Pp. 1–96.

Kosa F. 1989. Age Estimation from the Fetal Skeleton. In N.Y. Iscan ed. *Age Markers in the Human Skeleton*. Illinois. Pp. 21–54.

Magness J. 1993. *Jerusalem Ceramic Chronology: Circa 200–800 C.E*. Sheffield.

Majcherek G. 1995. Gaza Amphorae: Typology Reconsidered. In H. Meyza and J. Mlynarczyk eds. *Hellenistic and Roman Pottery in the Eastern Mediterranean: Advances in Scientific Studies (Acts of the II Nieborew Pottery Workshop).* Warsaw. Pp. 163–178.

Myśliwiec K. 1987. *Keramik und Kleinfunde aus der Grabung im Tempel Sethos' I in Gurna*. Mainz–hein.

Oleson J.P. 1994. *The Harbour of Caesarea Maritima* (BAR Int. S. 594). Oxford.

Ory J. 1939. A Painted Tomb Near Ascalon. *QDAP* 8:38–44.

Patrich J. 1988. The Glass Vessels. In Y. Tsafrir ed. *Excavations at Rehovot-in-the-Negev* (Qedem 25). Jerusalem. Pp. 134–141.

Peacock D.P.S. and Williams D.F. 1986. *Amphorae and the Roman Economy*. New York.

Peleg M. and Riech R. 1992. Byzantine City Wall of Caesarea Maritima. *'Atiqot* 21:137–170.

Rosenthal-Heginbottom R. 1988. The Pottery. In Y. Tsafrir ed. *Excavations at Rehovot-in-the-Negev* (Qedem 25). Jerusalem. Pp. 78–96.

Silver I.A. 1970. The Aging of domestic Animals. In D. Brothwell and E.S. Higgs eds. *Science in Archeology*. New York. Pp. 382–402.

Van Alfen P.G. 1996. New Light on the 7th c. Yassi ada Shipwreck. *JRA* 9:189–213.

Weinberg G.D. and Goldstein S.M. 1988. The Glass Vessels. In G.D. Weinberg ed. *Excavations at Jalame—Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine*. Columbia, Mi. Pp. 38–102.

Williams C. 1989. *Anemurium: The Roman and Early Byzantine Pottery*. Evanston.

Zissu B. and Rokach S. 1999. A Hellenistic Colombarium at Ziqim. *'Atiqot* 38:63–73.

Remains from the Roman and Byzantine Periods at Ḥorbat Ḥaẓaẓ, Ashqelon

Pirhiya Nahshoni

(Pp. 81–97)

A salvage excavation was conducted at Ḥ. Ḥaẓaẓ (Kh. Khiṣaṣ), east of the Shimshon quarter in Ashqelon (map ref. NIG 1588/6179, OIG 1088/1179; Fig. 1), in the wake of plans to construct a new neighborhood there. The remains of the Arab village Khiṣaṣ are mostly located southwest of the excavation, and during the time of the British Mandate the local villagers, particularly the residents from nearby Na‘iliya, used to plunder its masonry stones. In 1925 and 1926 a salvage excavation was conducted there on behalf of the Mandatory Department of Antiquities, under the direction of Mahouly Na‘im, in which a burial chamber from the Late Roman period was exposed, containing lead coffins (Fig. 2).

The excavation concentrated in two areas: A and B (Plan 1). The finds revealed in both areas date to the Roman and Byzantine periods. The remains from the Roman period included

infant burials in jars that were mostly located in the northern part of the area, a refuse level and a few coins. From the Byzantine period were building remains, debris that covered some of the rooms and a refuse pit that was dug into the remains (L444). The remains ascribed to the Byzantine period were apparently not in use prior to the end of that period.

The Roman Period

Eight infant jar burials dating from the fourth century CE were found in Area A: T5 in L125 (the jar illustrated in Fig. 13:1); T2, T3 (Fig. 3) and T4 in L144; and T1 (Fig. 4; the jar illustrated in Fig. 12:1), T6, T7 (the jar is identical to that in Fig. 12:1) and T8 in L164. With the exception of the interment in L125, all of the deceased were buried in locally manufactured jars, and other than a cooking jug (Fig. 13:2) and two glass vessels (Fig. 17:1, 2) there were no funerary offerings. Only crushed bones were discovered in the jars, save for one (T3; Fig. 3) in which the bones of the cranial vault and fragments of the upper part of the body of an infant less than one year of age were preserved.

In Area B, two other jar burials of infants from the Roman period (the first–third centuries CE; T9 [L434]: Figs. 5; 11:2; T10 [L457]: Fig. 6) were found that were interred in graves in the sand; T9 was buried below the foundations of W51, which is probably part of a structure ascribed to the Byzantine period. One of the interments (T9) contained the cranial vault and fragments of long bones belonging to an infant less than one year of age and the cranial remains of a newborn were in Burial T10.

The Byzantine Period

Area A.— Fragmentary remains from the Byzantine period (Plan 1), which had been disturbed by the construction of a transit camp, were found in the northern and central part of Area A. These included a masonry-stone collapse, plaster and roof tiles (L108, L109, L126, L160, L161, L162) and the remains of a plastered installation paved in mosaic (L145; Fig. 8). Coins from the second and fourth centuries CE (Sokolov and Bijovsky, this volume: Nos. 4, 13) and a bowl from the Early Islamic period that were not in any stratigraphic or chronological context were found in a meager collapse of small *kurkar* stones and small fragments of plaster (L161).

Sections of buildings and courtyards from the Byzantine period were only discovered in the southern part of the area and in Area B (Plans 1, 2). The poor state of preservation of the built remains and their proximity to the surface level did not make it possible to reconstruct their entire plan. A small room (L184), which is the only one whose four walls (W13, W23, W15 and W14) were preserved, was exposed in the area's western square (A7). The artifacts recovered from the floor of the room included fragments of pottery vessels, including an amphora (Fig. 15:4), as well as a carved bone handle (Fig. 17: 7) and fragments of glass vessels (Fig. 17:3–5). The scant remains of a pavement (L208), where a sandal lamp (Fig. 15:6) and a coin (Sokolov and Bijovsky, this volume: No. 31) were found, were exposed east of Room 184.

Byzantine and Byzanto-Arab coins (Sokolov and Bijovsky, this volume: Nos. 20, 35, 36) were discovered in a collapse southeast of Room 184 and south of the paved area in L208. Walls 18 and 27 were exposed below the collapse and may be part of a room in a building that consists of at least four other rooms or spaces: 212, 215, 209 (Fig. 9) and 213. The finds in Room 215 included fragments of pottery vessels, among them a Gaza jar (Fig. 15:3) and a Late Roman C type bowl (Fig. 14:3), and two coins that are illegible.

South of this group of rooms was an elongated space (L205) that was part of a large courtyard structure. A coin (No. 29) that dates to the reign of Justinian was discovered on the floor (L191?) in the elongated space; the purpose of the space was not ascertained.

Area B.— The building remains were more evident in this area and they included five rooms that were arranged in a row and were part of a

large courtyard building. Room 450 (Plans 1, 3; Fig. 10), which predated the rest of the rooms in the building, was different, with a bench (0.5 m wide) made of dressed *kurkar* stones built along its western wall (W54). It is difficult to determine the date of the building because no floors were discerned in it. The stratum that preceded the building contained finds from the Roman period (L456, L457, L472, L488; Fig. 11:6–8) and a coin from the fourth century CE (Sokolov and Bijovsky, this volume: No. 16). Five coins dating to the Byzantine period were found in a fill in the vicinity of the building (L415, L420, L446, L479, L487; Sokolov and Bijovsky, this volume: Nos. 11, 12, 25, 30, 35). A refuse pit dug into the remains of the building contained finds from the Byzantine period (L444, L460, L474, L477, L480; Figs. 12:11; 15:7). Hence, I can reasonably assume the building was erected in the Byzantine period, by the end of which the structure was no longer being used.

The Animal Bones

Four hundred and eighty-five animal bones (including fragments) were identified by Dalia Hakker-Orion, dating from Late Roman and Byzantine periods. In the Roman period (Fig. 18) goats/sheep constitute the main source of meat and secondary products (55.56% of the assemblage). The bones of cows, fowl, a dog, camel and hare constitute only 2.78% of each of the species, whereas the bones of donkeys—the main pack animal in this period—(30.56% of the assemblage) include the entire skeleton of an animal and parts of another that were buried in the sand (L488; Fig. 19). In the Byzantine period (Fig. 20) goats/sheep also represent the main branch for the production of meat and secondary products (44.17%) although cows also played an important part in the meat industry and its products (29.17%). Pigs (4.17%) and chickens (2.5%) were another source of meat. Among the numerous remains of pack animals are those of donkeys (11.67% of the overall assemblage); however, a few remains of camels (5%) and horses (0.8%) were also found. There is an assortment of fowl in the region, of which only a few were discovered in the excavation (2.5%).

Conclusions

The location of the settlement to which the burials can be ascribed is not known, and the main settlement in the region during the Roman period was at Tel Ashqelon, c. 1.5 km northwest of Ḥ. Ḥaẓaẓ. Remains of other settlements from the Roman period were found in the neighborhoods north and east of Tel Ashqelon: at Ḥammama, c. 4 km north of the site; on Eli Cohen Street in the Migdal quarter, c. 2 km from the site, where there is an *arcosolium* decorated with frescos; in the Afridar quarter, c. 3 km from the site, where magnificent marble sarcophagi were discovered; at the 'Fishermen's Beach', c. 2 km north of Ḥ. Ḥaẓaẓ, where there is a built tomb; and behind the Ashqelon marina, c. 3 km from the site, where a Roman villa and an *arcosolium* decorated with frescoes were discovered. The scattering of remains from the Roman period in the vicinity of Ashqelon indicates that already in this period, as in the Byzantine period, there were hamlets or farmsteads in the hinterland of Ashqelon that were engaged in farming and the processing of agricultural produce. The tombs at Ḥ. Ḥaẓaẓ and the small quantity of pottery vessels (Figs. 11–13) and the coins (Sokolov and Bijovsky, this volume: Nos. 2–7) indicate they are the remains of a settlement from the Roman period nearby that has not yet been discovered.

Remains of at least two buildings from the Byzantine period were discovered that can be defined as courtyard buildings: one in Area A and the other in Area B. The Byzantine settlement existed here from the second half of the fourth century CE until the middle of the seventh century CE, as evidenced by the pottery and glass vessels (Figs. 14–17) and the 30 coins that have been identified (Sokolov and Bijovsky, this volume). This was apparently a residential quarter that was established near the cultivation plots in the valley east of the site.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Location map and site plan.
Fig. 2. A burial chamber with lead coffins, unearthed by Mahouly.
Plan 1. The excavation areas.
Fig. 3. Jar burial T3 (L144), view from above.
Fig. 4. Jar burial T1 (L164), looking north.
Fig. 5. Jar burial T9 (L434), looking north.
Fig. 6. Jar burial T10 (L457), looking northwest.
Fig. 7. Robber trench (L169) and jar burials T1 (left), T6 (right foreground) and T7 (right background), looking north.
Plan 2. The southern part of Area A.
Fig. 8. Remains of Installation 145 and the mosaic floor in Area A, looking south.
Fig. 9. Locus 209 in Area A, looking southwest.
Plan 3. Area B.
Fig. 11. Pottery from the Early Roman period from the layer of refuse (Nos. 1–4) and the fill (Nos. 5–8).
Fig. 12. Burial jars from the Late Roman period.
Fig. 13. A burial jar (No. 1) and funerary gifts from the Late Roman period.
Fig. 14. Kraters and bowls from the Byzantine period.
Fig. 15. Pottery from the Byzantine period.
Fig. 16. The bowl from the Early Islamic period.
Fig. 17. Glass vessels and a bone object.
Fig. 18. The distribution of animal bones from the Roman period.
Fig. 19. Donkey burials in Area B (L488).
Fig. 20. The distribution of animal bones from the Byzantine period.